

Pregledni rad

Rukopis primljen 6. 12. 2018.

Prihvaćen za tisak 15. 7. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.05>

Vesna Deželjin

vdezelji@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Zbog čega je italo fonim govornicima teško usvojiti standardno mjesto naglaska u hrvatskome?

Sažetak

Najdugotrajnija i najuočljivija pojava transfera prvoga jezika očituje se u prenošenju glasova pa stranci koji uče hrvatski kao strani ili drugi jezik uglavnom izdvajaju upravo nju. Prilog sažima teškoće i devijacije u izgovoru hrvatskoga koje se očituju kod italo fonih govornika koji uče hrvatski u Italiji (Sveučilište "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara) i u Zagrebu (kao polaznici Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu za vrijeme njihova boravka u okviru Erasmus programa). Rezultati opažanja i istraživanja pokazuju, između ostaloga, da italo foni govornici koji uče hrvatski u Zagrebu percipiraju zagrebački naglasni sustav poznatim i bliskim njihovu materinskome jeziku tako da vrlo česta pojava naglašavanja predzadnjega sloga možda dokazuje moguće interferencije s talijanskim naglasnim sustavom. Primjeri hiperkorektizama u naglašavanju također su vrlo česti.

Ključne riječi: italo foni govornici, hrvatski kao drugi i strani jezik, mjesto naglaska, sustav grešaka

1. UVOD

Učenje i usvajanje nekoga jezika oduvijek je bilo vezano i za usvajanje ispravnoga izgovora. Ipak, kada je riječ o učenju drugoga ili stranoga jezika, opće je poznato da je tomu segmentu u procesu učenja i ovladavanja novim jezikom vrlo često posvećivano manje ili premalo pozornosti i vremena. Unatoč tomu, upravo je "lijep izgovor" ono što se u govoru prvo zamjećuje te jasno pokazuje da je ovladanost tom razinom jezika iznimno važna, kako za govornika tako i za sugovornika i/ili slušatelja.

Tragovi utjecaja materinjega jezika, neovisno o tomu je li to organski idiom u odnosu prema standardnoj varijanti istoga jezika ili u odnosu na drugi i strani jezik, najdulje se osjećaju upravo u izgovoru. Pojave koje se uglavnom objedinjuju dobro poznatim nazivom "strani naglasak", značajke su koje zamjećuje svaki neprofesionalni slušač i osoba potpuno neupućena u teme koje se ovdje naziru. Upućeni su, naprotiv, svjesni da ta sintagma, tj. strani fonološki i fonetski naglasak, upućuje na činjenicu da u nečijemu izgovoru postoje jasne oznake – i upravo zbog njih se taj izgovor procjenjuje "stranim" – svojstvene fonetsko-fonološkoj dimenziji međujezika (tal. *interlingua*). Fonetske su interferencije jače, i time značajnije, ukoliko se iste fonemske kategorije u dva sustava razlikuju po svojim fonetsko-akustičnim komponentama (Mori, 2007; Škarić, 1971). Stoga se može reći da su interferencije na fonološkoj razini posljedica restrukturiranja ili preslagivanja fonematskoga inventara drugoga jezika (Mori, 2007: 9).

Iako su istraživanja vezana za fonetsko-fonološku dimenziju međujezika razmjerno malobrojna u odnosu na one vezane za istu pojavu na drugim jezičnim razinama, rezultati istraživanja koje je provela Desnica Žerjavić (2006) potvrdili su da se obilježja međujezika mogu pojaviti na svim razinama, a ne samo na fonološkoj razini, te da uočena obilježja vrlo često ne pripadaju ni prvome ni drugome/inome jeziku.

Medved Krajnović (2010: 22), proučavajući manifestacije međujezika u kontekstu usvajanja jezika i različitih tipova pogrešaka, ustanovila je da na međujezik, osim jezikâ koji su u procesu usvajanja u dodiru, u znatnoj mjeri utječu i kontekst ovladavanja jezikom te obilježja osobnosti učenika. Stoga, Medved Krajnović smatra da je jedna od oznaka međujezika zapravo njegova nepredvidljiva promjenjivost.

Proučavajući sustavno međujezik prije više od četvrt stoljeća, Klein i Perdue (1992) došli su do zaključka da je međujezik također jezični sustav koji ima svoja gramatička načela i da se očituje u svim fazama učenja. Osim toga, ti su znanstvenici

utvrdili da je međujezik prilično neovisan i o prvome, tj. materinjem jeziku i o ciljanome jeziku, premda ta neovisnost ipak nije potpuna. Naime, u trećoj fazi učenja, u fazi gramatikalizacije, a to znači kod proizvodnje složenijih iskaza, uvijek se ostvaruje veći prijenos iz prvoga (materinskoga) jezika, premda povoljni izvanjezični čimbenici, poput količine i kvalitete izloženosti jeziku koji se uči, mogu smanjiti količinu toga prijenosa. Iako Klein i Perdue (1992) govore detaljno o međujeziku, navodeći i ostale faktore koji utječu na ovladavanje inim jezikom, oni ne razmatraju njegova izgovorna obilježja.

2. CILJ I TEORIJSKA UPORIŠTA – HRVATSKI I TALIJANSKI U DODIRU

Podatci i dokazi o hrvatsko-talijanskim dodirima mnogobrojni su, a usvajanje hrvatskoga i talijanskoga započelo je onoga trenutka kada se ukazala potreba za komunikacijom između govornikâ tih jezika. Istraživanja vezana za usvajanje tih jezika, neovisno o tomu koji je od njih polazni, a koji ciljni jezik, razmjerno su malobrojna u odnosu na višestoljetne dodire i na više od stotinjak godina dugu tradiciju institucionalne poduke talijanskoga jezika u hrvatskome prostoru. Još je manje istraživanja i radova o interferencijama hrvatskoga i talijanskoga jezika na fonetskoj i fonološkoj razini. Pri tome valja ipak navesti neke starije radove domaćih autora, kao što je onaj Josipa Jerneja (1977) o kontrastivno-fonološkoj analizi talijanskoga i hrvatskoga jezika, kao i dva recentnija rada (Ljubičić i Peša Matracki, 2008; Županović Filipin i Mardešić, 2013), premda su oni manje značajni za ovu temu jer svi polaze iz perspektive hrvatskih govornika. Izravan poticaj za ovaj rad, osim zapažanja u dodiru s italofonim govornicima koji usvajaju talijanski jezik kao strani jezik u Italiji, predstavljao je prvi i zapravo jedini rad na ovu temu, onaj Duške Orlandi iz 1964. godine, u kojemu se sustavno razmatra usvajanje talijanskoga jezika na fonetskoj razini. Autorica je istražila i dala detaljnu analizu pogrešnih izgovora talijanskoga jezika koji se zapažaju kod govornika hrvatskoga jezika, kao i ostalih jezika na području socijalističke Jugoslavije, te predložila mogućnosti korekcije neprihvatljivih izgovora. Nakon velike praznine, u posljednja se dva desetljeća uočavaju samo sporadična zapažanja vezana za neku specifičnost izgovora kroatofonih govornika koji uče talijanski, poput rada vezanoga za izgovaranje izoliranih talijanskih riječi (Deželjin, 1994) ili onoga koji analizira kako kroatofoni govornici, studenti talijanistike, percipiraju izgovor izvornih talijanskih govornika (Deželjin, 2003). O izgovornim obilježjima hrvatskih učenika stranih jezika, a time i talijanskoga, govori i

doktorski rad Ivančice Banković-Mandić (2012). Boljem uvidu u ovu temu i osvješćivanju o njoj pridonose i općeniti osvrti neizvornih govornika hrvatskoga jezika na hrvatski naglasni sustav (Jelaska, 2004).

Stanovito iskustvo susreta s italoфонim govornikom koji uči hrvatski jezik, kao i s kroatofonim govornikom koji uči talijanski, omogućit će i neprofesionalcu da s lakoćom prepozna strani naglasak kod učenika. No, namjera je ovoga priloga upozoriti na pojedinosti o kojima dosada nije promišljano, a to su teškoće s kojima se susreću italoфони govornici koji uče hrvatski jezik i koje proizlaze iz njihova nastojanja da usvoje hrvatske naglaske.

Imajući, dakle, u vidu činjenice vezane kako za polazni, materinski jezik učenika (talijanski), tako i za ciljni jezik koji uče (hrvatski), želja je uočiti u kojim se slučajevima mjesto naglasaka u hrvatskim riječima koje izgovaraju italoфони govornici, koji govore ili tek usvajaju hrvatski jezik u Italiji¹ ili Hrvatskoj, mijenja, zanemarujući pri tomu potpuno vrstu samoga naglasaka, odnosno njegovu ispravnu realizaciju. Zapažanja koja se iznose rezultat su osobnih iskustava u dodiru s italoфонim govornicima u Italiji te s polaznicima nastave na *Croaticum* – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, kao i dosada spomenutih provedenih istraživanja koja su uglavnom bila usmjerena na promatranje naglasaka i naglašavanja u izoliranim riječima, a znatno manje u složenijim izričajima ili na razini rečenice. Rukovodeći se pri tomu poglavito percepcijom italoфонih govornika koji su neko vrijeme boravili u Zagrebu i učili hrvatski jezik uronjeni u zagrebačko okruženje, svrha je također promisliti ima li sustav naglasaka u zagrebačkome govoru, koji nije u skladu sa standardom, utjecaja na izgovor tih govornika i u kojoj se mjeri taj utjecaj odražava na njihovu percepciju i usvajanje naglasaka u hrvatskome jeziku. Ova je pretpostavka posve opravdana ako znamo da je mjesto naglasaka u talijanskome jeziku relativno slobodno, premda brojčano prednjače riječi s naglaskom na predzadnjem slogu. Opravdano je, stoga, postaviti hipotezu da će italoфонim govornicima usvajanje naglasnoga sustava standardnoga hrvatskoga jezika biti vrlo teško, kao i hipotezu da će italoфони govornici, izloženi utjecaju hrvatskoga jezika u Zagrebu i njegovoj okolici, iskazati veću sklonost izgovornim

¹ Kao što je poznato, hrvatski se standardni jezik može učiti na nekoliko državnih sveučilišta u Italiji (Firenca, Chieti-Pescara, Napulj, Rim, Torino, Udine), uglavnom u sklopu studija još nekih (južno)slavenskih jezika. Podatci koji se ovdje iznose prikupljeni su opažanjem talijanskih studenata na Sveučilištu "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara 2017. i 2019. godine.

navikama izvornih govornika toga područja, jer će im naglasci zagrebačkoga² naglasnoga sustava biti daleko prihvatljiviji. Pretpostavka se oslanja na činjenicu da se zagrebački govor prepoznaje po osobitoj prozodiji, odnosno po postojanju jednoga dinamičkoga naglaska bez opreke u duljini. Kvaliteta toga naglaska varira te on može biti poludug, jako kratak ili produžen, no ta duljina, kao što je poznato, nikada nema razlikovnu ulogu (Kapović, 2006).

3. METODA ISTRAŽIVANJA I ISPITANICI

Zapažanja koja slijede rezultat su praćenja italo fonih govornika u Italiji (2017. i 2019. godine) kao i ciljanoga istraživanja provedenoga među italo fonim polaznicima nastave na Croaticumu u akademskoj godini 2017./2018. Opservacija pet istih italo fonih govornika (N = 5) u Italiji, čija je kompetencija odgovarala razini B1 ili B1+ prema ZEROJ-u (Vijeće Europe, 2001/2005), a to znači da su poznavali temeljna pravila naglasnoga sustava, morfosintakse te donekle i tvorbe riječi, provodila se kroz spontani razgovor s govornicima tijekom nekoliko uzastopnih dana za vrijeme boravka u Italiji. Ukoliko je ispitivač zamijetio pogrešno mjesto naglaska, uvijek je preformulirao pitanje ili rečenicu kako bi ispitanik spontano ponovio netom izgovorenu riječ u kojoj je mjesto naglaska bilo pogrešno i time potvrdio da u određenoj riječi doista naglašava pogrešan slog. Ti su razgovori snimani kako bi zatim mogli biti kvalitativno analizirani.

Istraživanje u koje su bili uključeni polaznici Croaticuma (N = 12), temelji se na korpusu u koji su uvršteni snimljeni zvučni zapisi dvanaestero talijanskih govornika, a iz Tablice 1. vidljivo je njihovo poznavanje hrvatskoga kao stranoga jezika prema ZEROJ-u, odnosno, jasno je da su i oni ovladali teorijskim spoznajama vezanima za naglasni sustav, morfosintaksu i tvorbu riječi u hrvatskome standardnome jeziku.

² Nazivom "zagrebački" obuhvaćeni su svi govori na području grada Zagreba. Taj je termin zapravo inačica Kapovićeve (2006) naziva "općezagrebački govor", koji je, prema autorovoj tezi, u "bliskom dodiru s nekoliko jezičnih varijeteta, tj. sa starim zagrebačkim kajkavskim govorom (tj. govorima), sa standardnim jezikom i sa štokavskim substandardom kojim govore doseljenici–štokavci u Zagrebu". Pri tomu Kapović razlikuje opći zagrebački govor od izvornoga zagrebačkoga kajkavskoga govora jer je zagrebački govor, premda kajkavski po prirodi, ipak siromašniji kajkavskim elementima koji nisu obavezni. Kao što i Kapović zaključuje: zagrebački je govor primjer miješanoga govora kakav je svojstven gradskim sredinama, pa tako i zagrebačkoj u kojoj otprilike pola stanovništva nije rođeno u Zagrebu, a mnogi rođeni potječu od roditelja doseljenika. Stoga Kapović smatra da se opći zagrebački govor može definirati kao hrvatski substandard zagrebačkih kajkavaca i substandardni hrvatski doseljenih štokavaca.

Tablica 1. Razina znanja hrvatskoga jezika prema ZEROJ-u (Vijeće Europe, 2001/2005)

Table 1. Level of Croatian language proficiency according to CEFR (Council of Europe, 2001/2005)

Broj / Number	Govornik / Speaker	Jezična kompetencija hrvatskoga kao stranoga jezika prema ZEROJ-u / Level of Croatian language proficiency according to CEFR
1.	Giulia	B1
2.	Niccolo	B1
3.	Alessia	B2
4.	Caterina	B2
5.	Cristina	B2
6.	Marco	B2
7.	Maria	B2
8.	Marta	B2
9.	Paolo	B2
10.	Pierluca	B2
11.	Marina	B2+
12.	Valentina	B2+

Zadatak koji su ispitanici u istraživanju trebali obaviti sastojao se od dva dijela. Prvo su ispitanici bili pozvani pročitati kraći tekst naslovljen *Mlijeko* (Prilog 1.). Četvero govornika razine B2 hrvatskoga jezika prema ZEROJ-u zamoljeno je da glasno pročita i tekst iz IPA-e pod naslovom *Sjeverni ledeni vjetar* (Prilog 2.). Čitanja su snimljena digitalnim snimačem, ostvarena su u različito vrijeme, no uvijek u prirodnome okruženju, odnosno u učionici. Ukupno ostvareni snimljeni materijal u ovome istraživanju u trajanju od trideset i četiri minute podvrgnut je nakon toga analizi naglasaka koje su ispitanici čitanjem ostvarili.

Tekst *Mlijeko* (66 riječi) bio je zasićen dvoslogovnim riječima (30), a sadržavao je monosilabne riječi (25), riječi od tri sloga (8) te tri četveroslogovne riječi. U tekstu *Sjeverni ledeni vjetar* (116 riječi), najbrojnije su monosilabne riječi (38), a slijede riječi s tri sloga (32), dva sloga (29), četiri sloga (5) te dvije s pet slogova.

Rezultati opažanja petero ispitanika u Italiji te čitanja dvanaestero ispitanika u Zagrebu bili su obrađeni opisnom kvalitativnom metodom pri čemu je analizirano koji slog u hrvatskoj riječi italo-foni govornici naglašavaju.

4. NAGLASNA OBILJEŽJA

4.1. Naglasna obilježja hrvatskoga jezika

Usvajanje naglasnoga sustava hrvatskoga standardnoga jezika zahtjevno je i za znatan broj izvornih govornika hrvatskoga jezika koji moraju sustavno i temeljito učiti pravila u nastojanju da ih usvoje i ovladaju samim sustavom, premda, neki čak niti nakon toga ne uspiju prikriti svoj organski idiom. Sukladno klasičnome prikazu hrvatskoga naglasnoga sustava, standardni hrvatski poznaje četiri naglaske i nenaglašenu dužinu. Kombinacija više elemenata – visinskoga naglaske, udara koji je pripisan slogu te more, kao nositelja tona – čini prozodiju standardnoga hrvatskoga jezika izuzetno složenom. S obzirom na dugu kroatističku i slavističku tradiciju, u većini se slučajeva rabe uvriježeni nazivi i oznake³ za naglaske u hrvatskome standardnome jeziku, premda oni, zapravo, ne odgovaraju fonetskoj stvarnosti (Gvozdanović, 1980; Jelaska, 2004; Lehiste i Ivić, 1986). Osim broja i vrste naglaske, složenosti sustava pridonosi još nekoliko elemenata. Jedan od njih svakako je pitanje je li točnije govoriti o silaznome naglasku ili o jednosložnome naglasku, s obzirom da se u tom slučaju u istome slogu susreću dva fonološka obilježja, odnosno udar i visoki ton. Nasuprot tomu, u hrvatskome jeziku postoje riječi s uzlaznim slivenim tonom, pa se može govoriti o dvoslogovnome naglasku (Jelaska, 2015); naime, dva istaknuta obilježja razdvojena su u dva susjedna sloga, pri čemu se udar nalazi na prvome slogu, a visoki ton na drugome. Nadalje, dokazano je da neizvorni govornici hrvatskoga jezika, čak ako i jesu lingvistički obrazovani, čuju naglasak na zanaglasnome slogu u riječima koje imaju uzlazni naglasak, dok su u riječima koje imaju silazni naglasak sposobni percipirati ton na pravome mjestu, odnosno na naglašenome slogu (Jelaska, 2004).

Hrvatski, poput mnogih drugih jezika, engleskoga, talijanskoga i sl., ima slobodno ili poluslobodno mjesto naglaske (Mandić, 2007; Škarić, 2009: 117). Unatoč tomu, u većini je slučajeva prvi slog u riječi naglašen, dok je drugi slog u riječi

³ Tradicionalni nazivi za četiri tipa naglasaka u hrvatskome standardnome jeziku jesu: kratkosilazni (˘), kratkouzlazni (˙), dugosilazni (˘˘) i dugouzlazni (˙˙), no posebno su dijakritički znakovi, koji se rabe za njihovu oznaku i koje donosimo u zagradi, mjesto podložno kritici, jer nisu usklađeni sa svjetski prihvaćenim zapisima.

znatno rjeđe naglašen. Što se tiče ostalih slogova kao nositelja naglaska, tek 6,7 % svih riječi ima naglašen treći slog, dok je naglašen četvrti slog zamjetan jedva u 1,6 % svih riječi. Napokon, posljednji slog u riječi nikada ne može biti nositelj naglaska. Mandić (2007) opisuje hrvatski kao visinski jezik uz slobodni naglasak.

Ovakvo stanje dodatno usložnjava i pravilo o obaveznome prenošenju udara na prethodni slog ili "preskakivanje" naglaska koje se primjenjuje u slučaju kada se ispred glagola s početnim silaznim naglascima nalazi niječnica (Škarić, 2009). Pri tomu je prenošenje udara na prednaglasnicu ispred kraćih riječi redovita pojava u tzv. strogoštokavskim idiomima.

U hrvatskome su jeziku jedina stabilna obilježja akustične realizacije naglaska u riječi mjesto naglaska i duljina. Ton, kao najnestabilnije akustično obilježje, ima slabu distinktivnu funkciju jer je zbog preklapanja s intonacijskim oblikom cijele rečenice teško prepoznatljiv čak i nekim izvornim govornicima hrvatskoga jezika koji su podrijetlom štokavci (Bakran, 1996: 249). Stoga je više nego razumljivo da neizvorni govornici vrlo slabo razaznaju razlike u tonu naglaska, odnosno ne čuju je li ton uzlazan ili silazan i to poglavito u kratkim slogovima. Te su opreke teško prepoznatljive i neštokavskim govornicima hrvatskoga jezika.

4.2. Naglasna obilježja talijanskoga jezika

Talijanski jezik ulazi u skupinu jezika s udarnim naglaskom, a naglasak je dinamičke prirode, što znači da bilo koji slog može biti proizveden pojačanom mišićnom aktivnošću, uz postojanje većega pritiska u plućima, na glotisu i u artikulatornim šupljinama (Canepari, 1999: 148), odnosno pojednostavljeno rečeno, naglasak se može naći na bilo kojemu slogu u riječi (Muljačić, 1972: 103). Ipak, Muljačić (1972: 104) ističe da pojedini stručnjaci⁴ spominju određene sekvence fonema koje ipak donekle ograničavaju slobodu naglaska te propisuju koji slog u riječi mora biti naglašen.

S obzirom na položaj naglaska, tj. na jaču snagu kojom je izgovoren pojedini slog, odnosno na percepciju njegove veće glasnoće (Canepari, 1999: 148), talijanske se riječi

⁴ Devoto i Massaro (1962: 21–28) navode dva slučaja koji propisuju mjesto naglaska, a oba su vezana za nizove suglasnika. U jednome je slučaju riječ o dva suglasnika, pri čemu drugi mora biti /l/ ili /r/, a u drugome postoji niz od tri suglasnička fonema ispred finalnoga nenaglašenoga samoglasnika u riječi od triju ili više slogova. Takve riječi moraju biti naglašene na predzadnjemu slogu, pod uvjetom da nisu posuđenice ili vlastito ime stranoga podrijetla, poput riječi *polizza* ('polica', npr. osiguranja) ili toponima *Taranto*, *Otranto*, *Lepanto* (Muljačić, 1972: 104).

razdjeljuju⁵ u nekoliko skupina, a pri njihovu opisivanju s obzirom na naglašeni slog, u talijanskome se jeziku uvijek započinje od posljednjega sloga riječi unatrag.

Prema istraživanjima, naglasak se najčešće nalazi na predzadnjemu slogu, odnosno na drugome slogu odostraga, što znači da gotovo polovicu talijanskoga jezičnoga korpusa čine paroksitonske riječi (Canepari, 1999: 150). Nadalje, osim proparoksitonskih riječi, tj. onih koje su naglašene na trećemu slogu odostraga i koje su po brojnosti na drugome mjestu, u talijanskome su jeziku dosta prisutne i riječi s naglaskom na zadnjemu slogu. Upravo postojanje oksitona predstavlja jednu od većih razlika u odnosu na naglasni sustav hrvatskoga standardnoga jezika. Istodobno, s obzirom da su riječi od četiriju i više slogova u talijanskome ionako malobrojne, proizlazi da će u tom slučaju i riječi naglašene na posljednjemu slogu odostraga, tj. na četvrtome, petome ili čak šestome, biti malobrojne i čak vrlo rijetke. To, naime, znači da su prilično malobrojne višeslogovne riječi (s više od četiri sloga) kojima je naglašen prvi slog na početku riječi, što je druga značajna razlika u odnosu na naglasni sustav standardnoga hrvatskoga jezika.

Poput hrvatskoga, naglasak, kao jedno od prozodijskih obilježja talijanskoga jezika, ima važnu distinktivnu funkciju⁶, što se potvrđuje u slučaju homografskih parova kod kojih jedino naglasak na određenome fonoslogu dane riječi određuje razlike u značenju.

U talijanskome jeziku postoji nekoliko situacija u kojima je moguća promjena položaja naglaska u riječi. Jedna od tih je dodavanje sufiksa u postupku transkategorizacije pri tvorbi riječi, kao što se vidi u primjeru preuzetom od Scalisea (1994): pridjev *utile* ('koristan'), doda li mu se nastavak za tvorbu imenica *-ità*, prestaje biti proparoksiton i postaje oksiton, *utilità* ('korist'). Osim toga, naglasak se može pomicati i prilikom dodavanja sufiksa za konjugaciju glagola i za tvorbu nekoga glagolskoga vremena. U paradigmama glagola uočavaju se glagolski nastavci koji se dodaju na osnovni morfem i pri tomu naglasak uglavnom ostaje na osnovnome

⁵ Budući da se u opisivanju mjesta naglaska u talijanskome jeziku slogovi određuju od kraja riječi prema naprijed, tim se redosljedom i ovdje navode mogući tipovi riječi. Sukladno tomu, postoje oksitoni ili *parole tronche*, tj. riječi kojima je naglašen zadnji slog (*città, virtù*), paroksitoni ili *parole piane* s naglaskom na predzadnjem slogu (*paròla, amico*), proparoksitoni ili *parole sdrucciole* kojima naglasak pada na treći slog odostraga (*prèndilo, Mòdena*), *parole bisdrucciole*, odnosno riječi s naglaskom na četvrtome slogu od kraja (*andiàmocene, pòrtaglielo*), a moguće su i riječi s naglaskom na petome (*fàbbricamelo*) i šestome (*fàbbricamicelo*) slogu od kraja (Canepari, 1999: 153).

⁶ U talijanskome postoji niz riječi koje su homografi, a razlikuju se samo po mjestu naglaska, poput primjerice najčešće navodenih u literaturi: *ancora vs. ancòra, principi vs. princìpi, martiri vs. martìri* (Canepari, 1999: 149), *abitino vs. àbitino* itd. (Muljačić, 1972: 104).

samoglasniku, primjerice u prezentu, dok se, primjerice u imperfektu ili kondicionalu sadašnjem seli na novi slog. Ilustrirat ćemo to glagolom *amare* ('voljeti'), koji je u infinitivu, kao i u 3. os. jednine (*ama*, 'voli'), paroksitona riječ, a u 3. os. množine postaje proparoksitona riječ (pri tomu je u obje osobe sadašnjega vremena naglašen inicijalni samoglasnik, *amano*, 'vole'). Međutim u indikativu imperfektu prve osobe naglasak se vraća na isti slog kao u infinitivu (*amare vs. amavo*, 'voljeh'), što znači da je paroksiton, no već u trećoj osobi množine riječ postaje (opet) proparoksiton (*amavano*) zbog dodavanja potrebnoga sufiksa. U kondicionalu sadašnjem mjesto se naglasaka u svih glagola premješta sa sloga osnove (leksički morfem) na puni samoglasnik diftonga koji je u gramatičkom morfemu u prvoj osobi jednine, odnosno na prvi samoglasnik nastavka u ostalim osobama: *amerei*, *amerebbe*, *ameremmo* ('volio/voljela bih', 'volio/voljela bi', 'voljeli/voljele bismo').

Pomicanje naglasaka prema naprijed, čime umjesto samoglasnika u infinitivnom nastavku postaje naglašen samoglasnik leksičkoga morfema, događa se i u imperativu troslogovnih paroksitona (*portare*, 'nositi' – *Porta!*, 'Nosi!'; *vedere*, 'vidjeti' – *Vedi!*, 'Vidi!'). Napokon, među italofonim se govornicima može uočiti još jedna pojava, osobita po tomu što je svojstvena ponajviše neobrazovanim izvornim govornicima u trenutku kada se susretnu sa slabije poznatim riječima. Naime, kao što se može pokazati na primjeru riječi poput *caduco* umjesto *caduco* ('privremen', 'efimeran') ("Cadùco o càduco", 2012), *persuadere* umjesto *persuadere* ('nagovoriti') ("Persuadere o persuadere", 2012), *edile* umjesto *edile* ('građevinski') ("Edile o èdile", 2012) i sl., postoji stanovita tendencija naglašavanja trećega sloga odostraga jer tada riječ "zvuči" učenije. Dobar primjer nesigurnosti naglašavanja ispravnoga sloga primjetan je i kod vlastitih imena i nekih općih imenica koje su bile preuzete iz grčkoga još u doba grčko-latinskih dodira, a onda su doživjele i dodatnu transformaciju pri ulasku u talijanski jezik iz latinskoga. Jedna od poznatijih oscilacija je u naglašavanju imena junaka iz grčke mitologije Edipa: među italofonim se govornicima čuje naglasak *Edipo* i *Edipo* (Nencioni, 1995). Kao primjer nesigurnosti u naglašavanju nekih općih imenica znakovit je sljedeći primjer: pravilan je izgovor *necrosi* ('nekroza'), no za formalno sličnu riječ *sclerosi* neki rječnici dozvoljavaju i naglasak *sclerosi* ("Sclèrosi o scleròsi", 2021). Unošenje novih riječi, poglavito neologizama, u suvremeni talijanski jezik također pridonosi nesigurnosti italofonih govornika jer izgovaranje tih elemenata također zahtijeva stavljanje naglasaka, a italofonom je govorniku prirodnije da riječ bude paroksiton. Međutim, primjer riječi, tj. neologizma *Fininvest* (Maturi, 2006),

potvrđuje teškoću, s obzirom da je potrebno naglasiti treći slog odostraga, tj. radi se o proparoksitonu.

4.3. Tipovi poteškoća pri izgovaranju hrvatskih riječi kod italo fonih govornika

Pozorno slušanje talijanskih govornika koji govore hrvatski jezik, čak i na vrlo visokoj razini poput C1/C2, uvijek otkriva stanovite osobitosti. Jedna je od njih očekivano nerazlikovanje vrste naglasaka, a druga je odstupanje u mjestu naglasaka koje italo foni govornici smještaju na različite slogove. Neke je naglasne realizacije s kojima se susrećemo teško objasniti, no ipak ćemo dosadašnja iskustva i spoznaje pokušati objediniti.

Govoreći o neprihvatljivome *i*/ili pogrešnome naglašavanju hrvatskih riječi, koje se očituje kod italo fonih govornika, na prvome se mjestu spominju očiti hiperkorektizmi zbog uopćenoga mišljenja da je u hrvatskome prvi slog u riječi uvijek naglašen. Kao što je poznato, toj zabludi podliježu i dijalektalni govornici hrvatskoga jezika kada nastoje govoriti poštujući pravila o standardnim naglascima pa stoga pojedine realizacije, koje su zabilježene kod italo fonih govornika koji još uče hrvatski jezik, ne čude: *pripremati*, *navuče*, *toplina*, *ljepota*, *zadatke*, *Govori!*

Prikupljeni podatci o govornicima talijanskoga jezika pokazuju realizacije u kojima se prepoznaje stanovita interferencija s materinskim jezikom. Na takav zaključak upućuju, osim usmenih kontakata, i rezultati spomenutoga provedenoga istraživanja s dvanaestero govornika talijanskoga jezika. Slušajući i analizirajući detaljno izgovor u riječima poput *osvježenje*, *umjereno*, *ohladiti* itd., uočeno je da su neki govornici često izgovarali *osvježenje*, *umjereno*, *ohladiti*, a uočen je i izgovor *odjeća/u*. Budući da su te realizacije potpuno neprihvatljive u hrvatskim govorima, isključuje se interferencija s njima. Stoga jedno od vrlo prihvatljivih objašnjenja za ovakav pogrešan izgovor može biti ono koje uzrok vidi u pogrešnoj interpretaciji početnih *o-* i *u-*, koje su ti italo foni govornici, posjedujući već određena znanja o hrvatskom leksiku i tvorbi riječi, možda interpretirali kao prefikse u odnosu na *svježe*, *mjere-no*, *hlad-iti*, a možda i *djeća/u* (ili *djeća/u*). U slučaju da je posrijedi baš taj slučaj i takva interpretacija (usp. *mjereno* – *umjereno*), pogreška je vrlo razumljiva, jer u talijanskome jeziku prefiks, za razliku od sufiksa, ne može izazvati promjenu u mjestu naglasaka. Ovoj tezi u prilog možda govore i zapažene mnogobrojne varijante u izgovoru glagola *prepirali su se*, *pripadne*, *prepusti*, *povisi*, jer se može pretpostaviti da

su i u ovim riječima *pre-*, *pri-*, *po-* uočeni i interpretirani kao prefiksi u odnosu na osnovnu formu: *padne*, *pusti*, *visi*. A u skladu s takvom (pogrešnom) interpretacijom i uz moguću pretpostavku o nepoznavanju glagola *prepirati se*, vrlo je vjerojatno da će italoфони govornik morphem *pre-* i u njemu također smatrati prefiksom (usp. *pre-pirati*). Dakako, pojedine pogrešne naglasne realizacije mogle bi biti posljedica još jednoga aspekta interferencije s materinskim jezikom. Spomenuto je da govornici talijanskoga jezika dosta često pokazuju sklonost da rijetke i slabije poznate riječi vlastitoga jezika smatraju proparoksitonima (usp. *osuježenje*, *umjerenost*), što kod prosječnoga govornika nerijetko znači da su to njemu nove i zapravo nepoznate riječi. Neke od hrvatskih riječi, čiju smo neprihvatljivu izgovornu realizaciju kod pojedinih italoфонih govornika uočili i zabilježili (Deželjin i Banković-Mandić, 2019), zasigurno su baš tim osobama bile slabije poznate ili čak nove i dotada nepoznate.

Dakako, potpuno kriva realizacija (*odjeću*, *pobjeda*) može također biti posljedica utjecaja materinskoga jezika u kojemu, kao što je u prvom dijelu navedeno, dominiraju paroksitoni.

Međutim, dio uočenih nepravilnosti u mjestu naglasaka, koje su uočene kako u istraživanju na koje se ovaj rad oslanja, tako i u izravnoj komunikaciji s italoфонim govornicima, posebno u onih govornika talijanskoga jezika koji su više mjeseci boravili u Hrvatskoj i naročito u Zagrebu, ne može se nipošto pripisati utjecaju materinskoga jezika. Uočeni primjeri izgovora poput *govori*, *govore*, *zaboravio*, *odluče*, *zasjeda* (3. os. jd. prez. *zasjedati*)⁷, *šešir* i sl., prilično jasno sugeriraju da je na tu realizaciju zasigurno djelovao zagrebački govor. Premda će netko primijetiti da se i ovakvim situacijama ne može isključiti mogući pritisak materinskoga jezika i dominacija paroksitona u njemu, smatramo da je upravo kod navedenih realizacija riječi utjecaj većinskoga zagrebačkoga naglasnoga sustava znatno vjerojatniji. Ovom uvjerenju doprinosi činjenica da već navedenim pravilima za naglašavanje u talijanskome jeziku valja pridodati i ono prema kojemu naglasak uglavnom uvijek ostaje na samoglasniku osnove (iznimka su navedeni oblici glagolskih vremena i načina), a to znači da bi većina italoфонih govornika zaključila da barem u oblicima kojima je osnova leksem *govor-*, naglasak uvijek mora biti na prvome slogu⁸.

⁷ U ovu bi se skupinu mogle uvrstiti i prije navedene pogrešne realizacije *prepirali su se*, *pripadne*, *prepusti*.

⁸ Istodobno, u standardnome hrvatskome naglasak nije uvijek stabilan na samoglasniku osnove (*govor vs. govoriti vs. govori*, 3. os. prez. jd./mn.).

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Odgovor na pitanje koje je postavljeno u naslovu bio bi cjelovitiji da se uočene teškoće i propusti analiziraju na razini izričaja i cijele rečenice. Zato takva vrsta proučavanja ovoga pitanja postaje zadatak koji u budućnosti valja ostvariti. U međuvremenu, smatramo da su izrečena promišljanja ipak pružila dostatan uvid u razlike između naglasnih sustava hrvatskoga i talijanskoga jezika. Time je ujedno svima zainteresiranima pruženo dobro polazište da na temelju do sada uočenih i analiziranih pojavnosti kod talijanskih govornika pri izgovaranju hrvatskih riječi pristupe ovome problemu s više sustavnosti. U konačnici, cilj je prevladati barem one nepravilnosti i dvojbe u naglašavanju hrvatskih riječi koje se ne mogu okarakterizirati blažim odstupanjima jer kao naglasne varijante nisu prihvatljive ni u kojemu od hrvatskih idioma.

REFERENCIJE

- Bakran, J.** (1996). *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika.
- Banković-Mandić, I.** (2012). *Izgovorna obilježja učenika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika na različitim stupnjevima znanja* (neobjavljeni doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Cadùco o caduco. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/caduco-o-caduco_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Canepari, L.** (1999). *Manuale di pronuncia italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Desnica Žerjavić, N.** (2006). *Strani akcent*. Zagreb: FF press.
- Devoto, G. i Massaro, D.** (1962). *Grammatica italiana*. Lecce: Milella.
- Deželjin, V.** (1994). Izgovor talijanskih riječi u elektroničkim glasilima. *Govor*, 11(1), 89–95.
- Deželjin, V.** (2003). Neka sociolingvistička zapažanja studenata talijanistike o izvornim govornicima talijanskoga jezika. *Strani jezici*, 32(4), 213–221.
- Deželjin, V. i Banković-Mandić, I.** (2019). Italian speakers learning Croatian as L2: Accents. U M. Brala-Vukanović i A. Memišević (ur.), *Language and its Effects. Proceedings from the CALS Conference 2017* (str. 109–122). Berlin: Peter Lang GmbH.

- Edile o èdile. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/persuadere-o-persuadere_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Gvozdanić, J.** (1980). *Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian*. Wien: ÖAW.
- Jelaska, Z.** (2004). *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z.** (2015). *Basic Croatian Grammar. Sounds, Forms, Word Classes*. Zagreb: HFD.
- Jernej, J.** (1977). *Fonetica e nozioni di metrica*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kapović, M.** (2006). Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. *Kolo*, 4, 55–69. Dostupno na <http://www.matica.hr/kolo/301/najnovije-jezicne-promjene-u-zagrebackom-govoru-20382/> [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Klein, W. i Perdue, C.** (1992). *Utterance Structure: Developing grammar again*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lehiste, I. i Ivić, P.** (1986). *Word and Sentence Prosody in Serbo-Croatian*. Cambridge: MIT Press.
- Ljubičić, M. i Peša Matracki, I.** (2008). Approccio contrastivo all'adattamento fonologico delle parole inglesi in italiano e in croato. *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, 53, 229–261.
- Mandić, D.** (2007). Naglasak. *Fluminensia*, 19(1), 77–94.
- Maturi, P.** (2006). *I suoni delle lingue, i suoni dell'italiano. Introduzione alla fonetica*. Bologna: il Mulino.
- Medved Krajnović, M.** (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Mori, L.** (2007). *Fonetica dell'italiano L2*. Roma: Carocci.
- Muljačić, Ž.** (1972). *Fonologia della lingua italiana*. Bologna: il Mulino.
- Nencioni, G.** (listopad, 1995). Avv. Roberto Mitolo, Bari: Qual è l'esatta pronuncia dei nomi greci? A volte l'accento coincide con quello greco, a volte è diverso. *La Crusca per voi*. Dostupno na http://nencioni.sns.it/fileadmin/template/allegati/QuesitiRisposte/1995_11/1995_11_Risposta_10.pdf [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
-

-
- Orlandi, D.** (1964). *Sistem grešaka u izgovoru talijanskog jezika i sistem korekcije kod Hrvata, Srba, Slovenaca i Makedonaca* (neobjavljeni magistarski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Persuadére o persuàdere. (2012). U *La grammatica italiana, Enciclopedia on line*. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Dostupno na https://www.treccani.it/enciclopedia/persuadere-o-persuadere_%28La-grammatica-italiana%29/ [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Scalise, S.** (1994). *Morfologia*. Bologna: il Mulino.
- Sclèrosi o scleròsi. (2021). Si dice o non si dice? *Corriere della Sera. Dizionari*. Dostupno na <https://dizionari.corriere.it/dizionario-si-dice/S/sclerosi.shtml> [posljednji pristup 1. rujna 2018.].
- Škarić, I.** (1971). La structure de la situation linguistique dans l' apprentissage des langues. *Active Methods and Modern Means in Teaching Foreign Languages*, CUP, London, 75–80.
- Škarić, I.** (2009). *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Vijeće Europe. (2005). *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (prev. V. Bressan i M. Horvat). Zagreb: Školska knjiga. (Izvornik iz 2001).
- Županović Filipin, N. i Mardešić, S.** (2013). Analisi dell'interlingua nell'apprendimento dell'italiano a livello universitario. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 58, 201–219.
-

PRILOG 1. / APPENDIX 1.*Mlijeko*

Netko voli piti mlijeko iz čaše, netko iz šalice. Mlijeko iz plastične boce može se piti iz bilo čega. Važnije je s čime se pije. S gorkim kakaom, ukusno je osvježenje. S toplom čokoladom nas grije. U slast će vam ići čaj i mlijeko. No, s čime ćete piti mlijeko, svejedno je. Važno je da ga pijete jer – dobit ćete puno kalcija i sačuvati svoje kosti od prijeloma.

PRILOG 2. / APPENDIX 2.*Sjeverni ledeni vjetar*

Sjeverni ledeni vjetar i Sunce su se prepirali o svojoj snazi. Stoga odluče da onome od njih pripadne pobjeda koji svuče čovjeka putnika. Vjetar započne snažno puhati, a budući da je čovjek čvrsto držao odjeću, navali on još jače. Čovjek pak, još jače od studeni pritisnut, navuče na sebe još više odjeće, dok se vjetar ne umori i prepusti ga tada Suncu. Ono u početku zasija umjereno. Kad je čovjek skinuo suvišak odjeće, povisi ono još jače žegu dok se čovjek, u nemogućnosti da odoli sunčevoj toplini, ne svuče i ne pođe na kupanje u rijeku tekućicu. Priča pokazuje da je često uspješnije uvjeravanje negoli nasilje.

Vesna Deželjin

vdezelji@ffzg.hr

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

Why is the place of accent in Croatian difficult for Italian-speaking students?

Summary

The most enduring and prominent phenomenon in L1 transfer is the transfer on the segmental level, something which foreigners learning Croatian as L2 usually point out. The paper describes difficulties and deviations in the pronunciation of Croatian made by Italian-speaking students who learn Croatian in Italy (University of "G. D'Annunzio", Chieti-Pescara) and in Croatia (attending the course *Croatian as L2 and FL* at Croaticum – Centre for Croatian as a Second and Foreign Language of the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb – during their stay in Zagreb through the Erasmus Programme). The results of the observations and the study indicate, among other things, that the Italian-speaking learners of Croatian in Zagreb perceived Zagreb accent variety as a familiar one and close to their mother tongue, so that the prevailing tendency to stress the pen-ultimate syllable may indicate the possibility of interference with the Italian accent system. Examples of hyper-corrected stressing also occur frequently.

Keywords: Italian-speaking subjects, Croatian as L2, place of accent, system of errors
